

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

איסור שרצים ודין בריה

- תנה -

נמסר בש"ק פ' שמיני ה'תשע"ו

בש"ק פרשת תזריע יחל השיעור אי"ה בשעה 5:00 ויהיה בענין:

חזקה דמעיקרא

מנחה ב 4:45.

בשבת הבאה לא יתקיים שיעור

השיעור לעילוי נשמת הרב ר' שלמה ב"ר בן ציון זצ"ל

בברכת שבת שלום

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמותי עיצוב גרפי": timnal@zahav.net.il

איסור שרצים ודין 'בריה'

צריך שיעור כלל שהרי אסר על עצמו כלשהו, משא"כ בריה שנחשב כאילו יש כאן שיעור.

ולדבריהם צ"ל דחלוק דין 'בריה' לחיוב מלקות שענינו משום שהתורה חייבה על 'שרץ' כלשהו, לדין בריה שאינה בטילה ברוב מדרבנן שהוא משום חשיבות, וכיו"ב בהא דהירושלמי לענין ברכה אחרונה.

והר"ן בחולין חולק על דברי התוס', ולשיטתו חיוב בריה משום חשיבותה הוא, ומה שהקשו התוס' מדוע נבלה שלמה לא יהא בה דין 'בריה' והלא דבר שלם הוא וחשוב, תירץ הר"ן דלא חשיבא 'בריה' אלא זו שמתחילת ברייתה כן היא כגון שרץ וגיד הנשה, משא"כ נבלה שאינה אסורה מתחילת ברייתה אלא דבר אחר גרם לה ליאסר על ידי מאורע שארע בה, שנתנבלה.

ובבר הראה בספר יד יהודה (יו"ד ק) שרש"י בחולין (קב:) שכתב לחלק בין נמלה לנבלה שהנבלה כשנבראת לא היה שמה עליה הלכך לא מחייב עד כזית משא"כ נמלה, עומד הוא עם הר"ן בשיטה אחת. וכן בשבועות (כא:) מבואר מפרש"י דלהכי מפרש בשבועות שלא יאכל משהו הוי כבריה, משום דאחשביה בשבועות והוי כבריה שמתחייבים עליה במשהו משום דחשיבא. כלומר שבשבועות 'שלא אוכל משהו' החשיב המשהו להיות עליו שם 'אכילה' להאסר בה הגם דבכל מקום אין אכילה פחותה מכזית, והיינו טעמא דבריה חייבים עליה במשהו משום חשיבותה. הרי משמע דלעולם משום חשיבות אתינן עלה.¹

והשתא לפי זה מיושבים פירושי רש"י והתוס' ביבמות לשיטתייהו; התוס' שנקטו במכות ובחולין שחיוב בריה הוא דין מסוים בשרצים [וכן בגיד הנשה] שאסרה תורה 'שרץ' בין קטן בין גדול, שפיר הוי חומר מיוחד באיסור שרצים, שחידשה תורה לחייב על שרץ שלם אף במשהו, משא"כ בנבלות ובדם שלא נתפרש בהם לאסור דבר שלם. ואולם רש"י לשיטתו שטעם חיוב בריה הוא משום חשיבות, אין יכול לפרש דחומר דשרצים היינו שחייב על בריה, שהרי זהו דין כללי שדבר שלם חייבים עליו משום חשיבותו ואינו מפאת חומר איסור שרצים על פני איסור אחר, ולכן נאלץ לדחוק ד'משהו' היינו כעדשה² [ובשמונה שרצים].

ב מעתה נבוא לשיטת הרמב"ם בהך ענינא. הנה כתב הרמב"ם (מאכ"א ב, כא) שהאוכל בריה טמאה בפני עצמה

ג צ"ב אם 'בריה' הוא רק ענין חשיבות החפצא, מה חילוק יש אם הדבר אסור מצד עצמו או דבר אחר גרם לו להאסר כגון נבלה ושור הנסקל שכתבו רש"י ור"ן, שמחילוק זה נראה לכאורה שהקובע הוא שם האיסור, אם הבריה אסורה מעצם היותה בריה אם לאו [ומה שכתב רש"י בשבועות דטעמא דבריה משום דחשיבא, י"ל דאיסורו שאסרה תורה 'שרץ' הוא מחשבו].
אך מצינו בתוס' (חולין צו סד"ה מאי) שרצו לחלק מצד הסברא לר"ש בין חטה האסורה מתחילתה כגון ערלה וכלאי הכרם לאיסור החל לאחר זמן כגון טבל משימרת, והרי לר"ש דחטה חשיב בריה ודאי הטעם הוא משום חשיבות ולא משום שם האיסור. הרי שאף לענין חשיבות יש מקום לחלק בין איסור שהיה כבריה מתחילת יצירתה לאיסור שבא אחר כך.

ד יתכן דלהכי קרי ליה 'משהו', משום דטעמא דכעדשה הוא מפני שזהו השיעור הקטן משונה שרצים, החומט (כדאמרינן בחגיגה יא.), ולא משום חשיבות שיעור 'עדשה' חייב כבשאר שיעורים אלא מפני שהוא השרץ הקטן ביותר.

א ביבמות (קיד) עבדינן צריכותא בין איסור שרצים לאיסור דם, לענין איסור ספייה לקטנים, דאי אשמעינן בשקצים לא הוה שמעינן דם משום דאיסורן במשהו, משא"כ דם דבעינן רביעית. ופרש"י 'במשהו' - בכעדשה כטומאתן. והתוס' חלקו על פירושו, דשיעור כעדשה אמור רק בשמונה שרצים המטמאין האמורים בתורה, ואילו פשטא דגמרא דבכולהו שקצים איירינן³. ופירשו התוס' 'משהו' - דלוקה על נמלה משום בריה כדאמרינן בכמה דוכתי. [וכיו"ב נחלקו בפירוש הגמ' בזבחים קו: דפרכינן מה לשרצים שאיסורן במשהו, תאמר בנבלה?]. ואכן צ"ב מה ראה רש"י על ככה להידחק ולהעמיד בשמונה שרצים דוקא, ולפרש משום כך לשון 'משהו' בכעדשה, ומדוע נאיד מפירוש התוס' ד'משהו' כפשוטו ובכל השרצים.

אלא שגם פירוש התוס' מוקשה בסברא, הלא לכאורה החיוב על 'בריה' איננו חומר מסוים באיסור שרצים אלא דין כללי הוא שדבר שלם חשוב הוא ואין צריך שיעור בכמותו, וכמו שמצינו שבריה אינה בטילה ברוב [מדרבנן] מפאת חשיבותה, וכיו"ב נסתפקו בירושלמי לחייב ברכה אחרונה על אכילת דבר שלם - וא"כ מדוע דין 'בריה' שמצינו בשרצים מהוה פירכא בלימוד שאר איסורים ממנו, הלא לכאורה אין זה חומר באיסורו.

אך נראה שרש"י ותוס' הולכים כאן לשיטתם בגדר דין 'בריה', דהנה התוס' במכות (יז.) וביתר ביאור בחולין (צו.), כתבו להוכיח שדין 'בריה' אמור רק בדבר שאילו יחלק אין שמו עליו, כגון שרץ, שחתיכה ממנו אינה קרויה 'שרץ', וכן 'גיד הנשה' - רק כשהוא בשלמותו קרוי כן, אבל דבר שאילו יחלק שמו עליו כגון 'נבלה' - אין זו 'בריה'. ולדבריהם אין חילוק אם היא בריית נשמה אם לא, או אם מתחילת ברייתה כן היא אם לאו אלא הכל תלוי אם שם האיסור הוא דבר שלם או אף על חלק ממנו. [ודקאמרי ליה רבנן לר"ש במכות 'ברייית נשמה חשובה, חטה לא חשובה' לדבריו דר"ש קאמרי, אבל לחכמים אף בריית נשמה אינה חשובה]. וטעם הדבר פירושו, דכי אמר רחמנא לא תאכל 'גיד הנשה' או לא תאכל 'שרץ', כאילו פירש בין גדול בין קטן, משא"כ נבלה וכד' שגם אם תיחלק שמה עליה, א"כ כשאמרה תורה 'לא תאכלו כל נבלה' אין בזה דין מיוחד על השלם יותר מעל חתיכה ממנו, הלכך בעינן כזית בין בשלם בין בחתיכה.

הרי נראה שלדברי התוס' אין הטעם בדין זה משום חשיבות דבר שלם, לדונו כאילו יש בו כזית, אלא הטעם תלוי בשם האיסור בתורה, ומפני שנחשב כאילו פירשה תורה לחייב על שרץ שלם. ונסתייעו התוס' כפירושם ממה שאמרו בשבועות (כא:) ש'מפרש [בשבועות] שלא יאכל כלשהו [כבריה דמי' - משמע דטעמא דבריה הוי כאילו פירש הכתוב. והרי אם הטעם הוא משום חשיבות, מה ענין 'מפרש' ל'בריה', הלא במפרש אין

א וכבר הקשו התוס' בזבחים קו: על פרש"י שם שכתב שבכל השרצים חייב על אכילתו כעדשה. [ומרש"י במעילה טז: מבואר כהתוס'. וכן פסק הרמב"ם].

ב וע"ש רש"י חולין קכ רע"ב וברמב"ן ור"ן שם (הרמ"א).

והא דהוצרכו רבנן לומר לר"ש שאני בריית נשמה מחטה שלמה, ולא אמרו לו בפשיטות דשאני שרץ שלם שפירש הכתוב איסורו בפחות מכזית - ביאר הגרי"ז שהרמב"ם גרס במכות שם כגרסה המבוארת בירושלמי: 'נבלה', ולא 'נמלה' כגרסה דידן [וזהו שרמזו רש"י שם 'נמלה' גרסינן - בא לאפוקי מגרסת 'נבלה']. והרי בנבלה דין 'בריה' אינו משום שפירש הכתוב, דהא שם 'נבלה' עליה אף בשאינה שלמה, ובהכרח דאיכא דין נוסף ד'בריה' משום חשיבות, ועל זה קאמרי רבנן דשאני מחיטה משום שהיא בריית נשמה - ומיירי באופנים דאיכא בה חיות, וכנקובת הוושט. וא"כ הרי זכינו לפי זה למקור מפורש במשנה לדין זה שכתב הרמב"ם שהאוכל עוף שלם בחייו חייב עליו בפחות מכזית.

ואף דאיכא דין 'בריה' בנבלה חיה כאמור, מ"מ אין זה מענין דין 'בריה' שבשרצים, דבנבלה חיה הוא משום חשיבותא כאמור ואילו בשרצים הוא דין מסוים שפירש הכתוב לחייב עליהם כשהם שלמים אף בפחות מכזית. וכמבואר כן בסוגיא בזבחים שם דפרכינן חומר לשרצים על נבלה שחייבים עליהם במשהו - הרי להדיא דדין בריה בשרצים הוא חומר מסוים שאינו קיים בנבלה, ואילו דין 'בריה' בנבלה [חיה] זהו דין כללי בכל התורה משום חשיבות החפצא.

נמצינו למדים בשיטת הרמב"ם תרי מילי; א. דדין 'ברייית נשמה' - כפשוטו, דבר שיש בו נשמה בשעת אכילתו. ובזה שיטתו דלא כהתוס' ודלא כהר"ן דלא סבירא להו חילוק בין חי למת. ב. נקט שיש שני דינים וענינים ב'בריה'; ענין חשיבות [בברייית נשמה] וענין נוסף שפירשה תורה באיסורים מסויימים לחייב על השלם. ונקט בזה גם את סברת התוס' וגם סברת רש"י ור"ן, ומקורו מפשטי הסוגיות.

ולבאר דברי הרמב"ם שבאכל עוף טהור חי שלם חייב משום נבלה, שכבר תמה טובא החזו"א על אוקימתת הגר"ח כנ"ל - הנה בספר ראש יוסף (חולין קב) פירש דהלא מיירי בעוף קטן ורך שמת תוך כדי אכילתו, לכן חייב עליו משום נבלה. אך לכאורה לא הועלנו בזה, דכיון שמתחייב על שעת הבליעה וההיא שעתא מת הוא, קשה מה לי אם הכניסו לפיו חי או מת [וכנראה מטעם זה הוצרך הגר"ח להעמיד בנקובת הוושט].

אך נראה שלפי האמור אתי שפיר, דהנה הוכיחו האחרונים מהסוגיא בחולין (קג) ששיעור כזית נאמר במעשה האכילה, שבפחות מכזית אין מעשה אכילה המחייב, אבל כלפי החפצא של האיסור א"צ כזית, דהא מחייב ריו"ח בחצי זית שהקיא ואכלו שוב, ואף ר"ל לא פליג אלא משום דבעינן הנאת מעיו אבל בלאו הכי חייב הגם שאין בחפצא כזית שלם - ומוכח דסגי במה שיש מעשה אכילת כזית. [ויש שרצו להוכיח שהשיעור נאמר

כולה הרי זה לוקה מן התורה אפילו היתה פחותה מן החרדל, בין שאכלה מתה בין שאכלה חיה. ולהלן (שם ד,ג) כתב האוכל עוף טהור חי כל שהוא, לוקה משום אוכל נבלה ואע"פ שאין בו כזית הואיל ואכלו כולו. ואם אכלו אחר שמת - עד שיהיה בו כזית. וכבר נתקשו המפרשים בבאור דבריו, מדוע באכלו חי חייב משום נבלה, ומה חילוק לענין השיעור בין אוכלו חי לאוכלו לאחר שמת, כיון דבתרונהו חובו משום נבלה והרי דין נבלה בכזית.

והנה במה שכתב שהאוכל עוף חי לוקה משום נבלה, פירש הגר"ח דמיירי בנקובת הוושט שדינה כנבלה מחיים. והחזו"א (בגליונות על הגר"ח) דחה אוקימתא זו בדברי הרמב"ם בשתי ידיים. [בגמרא חולין (קב) אמרינן שחיובו משום אבר מן החי. אכן כבר ביארו המפרשים שהרמב"ם לשיטתו דנקט בהמה בחייה לאו לאברים עומדת, בהכרח אין חיובו משום אבמ"ה, כמבואר בסוגית הגמרא. לכן נקט שחייב משום נבלה. ומקורו - להלן].

ובמה שחילק הרמב"ם בדין 'בריה' בנבלה בין חיה למתה, שלא כבשרצים, כבר רמז הגר"ח שמבואר ברמב"ם ששני דיני 'בריה' המה; דין 'בריה' בדבר חי, וזה שייך בכל האיסורים שבתורה, אף באיסור נבלה. ועוד דין 'בריה' האמור בשרצים ובגיד הנשה ששמו עליו, ובזה חייבים עליו אף במת. ולפי האמור לעיל הרי הדברים מוסברים וגם נודע מקורם, וכ"כ בקיצור בחדושי הגרי"ז (ניזיר נא סע"ב וזבחים קו), דהרמב"ם כדרכו מבאר הסוגיות כפשטן, והרי פשט הסוגיא במכות מורה שהחיוב הוא רק ב'ברית נשמה', ואף כי התוס' כתבו דלפי האמת לא קאי הכי אבל הרמב"ם נקט כפשטיה שבבריה חיה יש חשיבות לחייב עליה במשהו כאילו היה שם שיעור כזית [ופירש הרמב"ם 'ברייית נשמה' היינו כשהיא חיה דוקא, ודלא כהתוס' והר"ן], ודין כללי הוא זה בכל איסורי תורה שברייית נשמה חשובה, ולהכי גם בנבלה חיה חייב על בריה שלימה, אבל במתה אין לה חשיבות 'בריה' דאינה בריית נשמה. אלא שבשרצים ובגיד הנשה מחייבין בבריה שלמה משום הסברא השניה [שכתבו התוס'] דהוי כמפורש בתורה לחייב על שרץ שלם, ולא משום חשיבות, הלכך בזה חייב בין חי בין מת. ושני מקורות לדין זה; גם פשטות הגמרא בשבועות הנ"ל דמפרש כבריה דמי, וכמו שפירשו התוס'. וגם מתבאר כן מתוך סוגיות הגמרא ביבמות ובזבחים הנ"ל דאמרינן חומר בשרצים שאין בדם ובנבלה שחייבים על השרץ במשהו, ועל כרחנו לפרש לחומר המסויים שיש בשם איסור שרץ שחייבה התורה על שרץ שלם אפילו במשהו, ואינו דין כללי משום חשיבות דבר שלם, שזה אינו אלא בברייית נשמה, אלא שהתורה החמירה באיסור שרץ לחייב במשהו כשהוא שלם.

ז אך ע' בסוף שיעור כח דרך אחרת. [נראה שאף אם נוקטים שהוא שיעור במעשה אכילה, היינו שיעור באיסור לענין מעשה האכילה ולא שיעור בשם המעשה גרידא, דהא קי"ל אין התר מצטרף לאיסור ואמאי, הלא כשאכל חצי זית התר עם חצי כזית איסור איכא שם 'מעשה אכילה' על כל הכזית, גם על האיסור הקטן מכזית. אלא ודאי בעינן שיעור בחפצא דאיסורא שיהא נעשה בו מעשה אכילה].

ה נראה לכאורה שאין זו אוקימתא רחוקה כלל, אלא כוונת הגר"ח לכל מה שמנה הרמב"ם (בפ"ג מהל' שחיטה הי"ט) להיות נבלה מחיים, ובכלל זה פסוקת גוגרת ובהמה שנחתך חציה ונחלקה לשתים וכד', וכשאוכל עוף קטן אעפ"י שעדיין הוא חי בשעת בליעתו, פשטא דמלתא דהוא בכלל נבלה מחיים שהרי נחתך הגוף ונפסקה הגוגרת או ניקב הוושט תוך כדי אכילה, ושפיר לוקין על כך.

י וכן יש לדקדק מלשון ר"י בן מגאש (שבועות כא סע"ב), רב רבו של הרמב"ם.

שאף אם נאמר שיש דין 'בריה' נוסף בשרצים, שפירשה תורה לחייב על שרץ שלם בין גדול בין קטן, אכתי צריך באור אמאי לוקה שנים, סוף סוף שם איסור דאכילת שרצים חד הוא.

אבן כבר נתגלה סוד הענין בקיצור בספר זכר יצחק (ה"ב יד) בבאור שיטת הרמב"ם עפ"י הירושלמי הנ"ל דהאוכל כזית שיש בו בריה לוקה שנים, וביאר שבטמאים איכא שני לאוין, 'מבשרם לא תאכלו' דקאי על האוכל מבשר השרץ, ועוד איכא לאו על השרץ בשלמותו. ועל כן לוקה שנים^ט. והוסיף שם שהלאו שעל השרץ בשלמותו, כולל גם החלקים שאינם נאכלים. ובוזה תירץ דברי רבנו יונה (בברכות) שבאוכל זית אינו מברך ברכה אחרונה אף לירושלמי כיון דאיכא הגרעין שאינו בר אכילה. והקשה רעק"א (בחולין קב) הלא דין בריה נאמר בטמאים אע"ג דאיכא גידים ועצמות שאינם בכלל האיסור. [וכיו"ב הקשה רעק"א בהל' פסח (או"ח ערה) על דברי תה"ד שבאכילת מרור ליכא דין 'בריה' כיון שאין השורש ראוי לאכילה]. ותירץ הזכר"י דהלאו דשרץ שלם כולל גם הגידים והעצמות, ורק בלאו ד'מבשרם' בעינן חלקים הנאכלים דוקא. [ולשיטת התוס' הנ"ל יש מקום ליישב קושיות רעק"א באופן נוסף, שחלוק דין בריה לענין ברכה אחרונה ולענין אכילת מרור שהוא משום חשיבות ובעינן שהכל יהא נאכל, לדין בריה בשרצים ובגיד הנשה שהוא מפני שפירש הכתוב, ובוזה י"ל שאין הפרש אם יש בו חלקים שאינם נאכלים, דסו"ס הכי פירש רחמנא, לחייב עליו כמות שהוא].

וי"ש למצוא מקור לדבר גם בשיטת הבבלי, דהנה בנוזר (נא:) בעי רבא, נמלה שחסרה מהו לחייב עליה משום בריה. והביאו להוכיח דלא חשיבא 'בריה' מדין טומאת שרצים במגע, מכך ששיערו חכמים בכעדשה שכן החומט תחלת ברייתו בכעדשה - הרי שכל שחסר משהו אינו בריה, דאל"כ הו"ל לטמא אף בפחות מכעדשה. וכבר תמה הגרי"ז (בסנסיל שם) על השוואת הגמרא דין טומאה לאיסור אכילה, והלא הספק היה בדין 'בריה' שנאמר בחיוב האוכל, ומה ענין זה לטומאת שרצים בכעדשה [ובפי' הרא"ש משמע שהספק עצמו היה גם על טומאה. וצ"ב]. ותירץ דאף בטומאה איכא דין 'בריה' שלימה, וכמו שמצינו בטומאת מת חילוק בעצם דין הטומאה בין מת שלם לבשר מן המת (והאר"י בזה הגרי"ז בהל' נזירות ובהל' פסוה"מ). וכן בטומאת שרצים, מצינו (בנדה נו) חילוק בין שרץ ששלדו קיימת שמטמא אפילו יבש (בהם) ובין בשר מן השרץ (מהם) שאינו מטמא אלא בעודו לח. וביאר שזהו שהשוותה הגמרא בנוזר שם דין טומאה לאיסור אכילת טמאים, שכמו כן לענין איסור אכילת שרצים יש שני גדרים חלוקים; אכילת שרץ כברייתו ואכילת בשר השרץ, וכדמוכח מהירושלמי בנוזר הנ"ל שלוקה שנים. ונמצא שמכאן הוכחה ליסוד הזכר"י הנ"ל שבטמאים איכא שני לאוין חלוקים; 'מבשרם לא תאכלו' דקאי על האוכל מבשר השרץ, ועוד איכא לאו על השרץ בשלמותו.

ט ולפי"ו ברור שהוא דין מסוים בשרצים, אבל בגיד הנשה גם אם יאכל כזית וגיד שלם לא ילקה אלא אחת, דסו"ס הכל איסור אחד, ורק בשרצים הם לאוין חלוקים.

בחפצא, מהא דבעו בגמרא (מנחות נד) אם יש דיחוי באיסורין באוכל שצמק מכזית וחזר ותפח, שאם אינו אלא במעשה האכילה מאי שייך דין דיחוי בדבר. אך כבר כתב הקר"א דלשון הגמ' לאו דוקא הוא ולא מטעמא ד'דיחוי' אתינן עלה אלא הספק הוא אם התפחה שע"י הגשמים מחזירתו לשיעור הראשון או שמא דבר חיזוני הוא]. ואם כן י"ל כיון שדין השיעור נאמר במעשה האכילה, והמעשה הלא מתחיל בהכנסה לפה, סובר הרמב"ם (עפ"י הסוגיא בחולין קב, כפי שביאר הראש-יוסף שכן מתפרשת הסוגיא לפי המסקנא) שכיון שבתחילת המעשה היתה זו בריית נשמה, חל דין 'בריה' כאילו יש כאן שיעור חשוב, אעפ"י שבשעת חלות החיוב הדיינו בבליעתו כבר מת, מ"מ לענין חשיבות השיעור די בזה שהיתה בריית נשמה בתחילת המעשה^ח.

ג ועוד יש להוסיף דברים בגדר הנך תרי דיני 'בריה' בשיטת הרמב"ם; דהנה כתב הרמב"ם (מאכ"א ב,כד): ריסק נמלים והביא אחת שלימה וצרפה לאלו שנתרסקו ונעשה הכל כזית ואכלו - לוקה שש מלקיות, חמש משום הנמלה האחת ואחת משום כזית מנבלת הטמאים. ומקור הדין בגמ' במכות (טז:), והקשו שם התוס' כיצד חל איסור נבלה על איסור שרץ, ותירצו דאתיא כמ"ד איסור חל על איסור, אך הרמב"ם הלא פסק דאחאע"א ואעפ"י"כ הביא מימרא זו. ועוד קשה למה צריך אחת שלימה. והתוס' חידשו שיש לאוין בשרצים שלא נאמרו בלשון אכילה, כמו 'אל תשקצו', ואין חייבים בהם אלא על השלם, אבל אין כן דעת הרמב"ם (כמבואר שם בהכ"ג) וא"כ הדרה קושיא לדוכתה אמאי צריך לשלמה. גם קשה (קושית הלח"מ) הלא לדעת הרמב"ם אין בטמאים לאו דנבילה. ואם כוונת הרמב"ם לאיסור שרצים, אין מובן מה מוסיף צירוף הריסק לחייב חיוב נוסף.

וביאר הגרי"ז (בזבחים טט) בשיטת הרמב"ם עפ"י הירושלמי (בנוזר ו,א) [וכבר קדם בציון הירושלמי כמקור להרמב"ם, בספר אור שמח] שהאוכל כזית שרצים וגם שרץ שלם חייב שנים, ולא זו בלבד אלא שאף הבריה השלימה משלמת לשיעור כזית לחייב שנים. ועוד מסתפק הירושלמי אף בבריה שלימה לבדה שיש בה כזית, שמא חייב עליה שנים. והיינו טעמא דהרמב"ם שלוקה גם משום הבריה השלמה וגם משום אכילת כזית מבשר השרצים. והוסיף הגרי"ז דמהירושלמי מוכרח כמו שיסד הגר"ח הנ"ל בשיטת הרמב"ם דאיכא דין 'בריה' שאינו משום חשיבות בעלמא שאם כן אינו בדין שילקה שנים. אלא שעמד הגרי"ז

ח ויש לסייע לסברא זו, דהא ריסק נמלה לא חשיב בריה, ואעפ"י"כ כשאוכלה בשלימותה חייב ופשטא דמלתא אף אם לעסה באכילתו. וה"ה בגיד הנשה, דלא מסתבר דאיידין דוקא שבלע הגיד בשלמותו בלא לעסו. וה"ה לר"ש דמחייב על חטה שלמה, משמע בגמרא (מכות יז). שרק במקח פטר ר"ש אבל חטה שלמה אפילו לעס חייב. (ולפאורא מוכח כן גם לפי התו"ח (בחולין) דבליעה בלא לעיסה חשיב שלא כדרך, דעל כרחך מיירי בלעס. אך יש לחיות שבדבר קטן מודה התו"ח דחשיב כדרך. גם יתכן לומר שבבריה חייב אף שלא כדרך וכמוש"כ הרמב"ם (ב,בא) לענין סרחח, וכסברת הירושלמי לחייב ברכה אחרונה על ענב, ולא חילקו אם בלעו כפי שהוא או לעסו כרגיל. אלא שצ"ע מדוע לא נימא הכי גם לגבי חשיבות שיעור כזית, שכיון שהוא שיעור במעשה האכילה ולא בחפצא, א"כ אם מתחיל אכילתו בכזית ובלע פחות יתחייב, והלא אמרנו בחולין שם שמה שנין השיניים אינו מצטרף. וצ"ל כיון שלא בלע כל מה שהכניס, סוף סוף לא נעשה מעשה אכילה בשלמותו בחלק שלא נבלע. ונראה שה"ה בבריה שהכניס לפה ולא בלע כולה, פטור. וכל מאי דמחייבין הוא דוקא בשלא השאיר כלום בין שיניו, דאל"כ אינו לוקה משום בריה כדן בריה שחסרה. אבל בבלע כל מה שהכניס שפיר מחייבין הגם שבשעת הבליעה איבדה חשיבות 'בריה'. ואולם אכתי י"לע בהכניס לפיו כזית וע"י הלעיטה יתמעט הנפח, כפי המצוי, שלפי האמור בפנים יהא בדין להתחייב כי בשעת ההכנסה לפה היו כזית ואיכא מעשה אכילה חשוב, והרי זה דומה לאוכל בריית נשמה ונישמה הנשמה קודם הבליעה.

'ריסק נמלים' מיירי נמלים דעלמא שאין בהם אלא חיוב אחד (וכ"כ הלח"מ), וכשצירפן לאותה נמלה הפורחת הגדילה במים שיש בה חמש חיובים אלו, מתחייב בחיוב אחד נוסף משום 'כזית מנבלת הטמאים' דהיינו איסור בשר השרץ המבואר בירושלמי, וסובר הרמב"ם שהנמלה השלימה משלימה לשיעור חיוב דבשר השרץ כדברי הירושלמי הנ"ל.

הרי זכינו בשיטת הרמב"ם שמלבד דין 'בריה' שעניינו משום חשיבות האמור בכל איסורי תורה לחייב עליו בפחות מכזית בדבר שיש בו נשמה [כגון באוכל עוף טהור חי], ומלבד דין 'בריה' באוכל איסור שלם ששמו עליו אף בלא נשמה [כגון גיד הנשה] שעניינו כאילו פירש הכתוב שאסור אפילו במשהו, יש בשרצים לאו מיוחד על האוכל שרץ בשלמותו.

ומה שלא פירש הרמב"ם הדין באותם נמלים שחייב עליהם חמש, שחייב עשר - י"ל שלא בא להשמיענו ריבוי מלקיות אלא לומר שיש חיוב נוסף על הרסק. גם אפשר שמשמיענו שכל מיני שרצים מצטרפים לחיוב כזית (הואיל ושיעורן שוה), כגון נמלה זו שהיא גם שרץ העוף ושרץ המים עם שאר נמלים, הגם שיש בהם כאלו רק שרץ הארץ וכאלו שהם רק שרץ העוף וכו'.

ואמנם מדויק כן במקראות, שכתוב אחד אומר 'מבשרם לא תאכלו', ומאידך כתוב 'שקץ הם לכם' ו'לא תטמאו בהם' דמשמע בשלמותם [וכדפריך בנדה (נו) גבי טומאת שרצים, כתיב 'בהם' וכתוב 'מהם'] - הרי ששני איסורים הם, איסור אכילת שרץ ואיסור אכילת בשר השרץ.

ואם תאמר, אכתי צ"ב מ"ט כשאוכל נמלה שלימה ועוד רסק אינו חייב עשר והלא סוף סוף שם זהה בשני האיסורים, ומניין החיובים שחייבים על השלם חייבים גם על אכילת כזית מבשרו (כן הקשה הגרי"ז בזבחים סט). אך יש ליישב דהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו (בל"ת קעט ובסופ"ב ממאכלות אסורות), דס"ל הא דאכל נמלה לוקה חמש אינו משום ריבוי המלקיות כמו שפירשו הגאונים ושאר הראשונים, שלשיטתו אין חיוב נוסף בהכפלת הלאוין (ע' באריכות בשורש ט בסה"מ ובהשגות הרמב"ן) אלא פירש בנמלה שיש בה תכונות של שרצים שונים, שרץ המים ושרץ הארץ ושרץ העוף וכו'. ומשמע מפשט דבריו שבאותה בריה מורכבת דאיירי בה בהלכה הקודמת, מיירי בהלכה זו, ומש"כ

